

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
БІЛОСТОЦЬКА ПОЛІТЕХНІКА (РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
КОЛЕДЖ САНТА-ФЕ (США)
ІНСТИТУТ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НІМЕЧЧИНА)
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САН-ПАУЛУ (БРАЗИЛІЯ)
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (ТЕРНОПІЛЬ)
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК
«ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ»
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи

**МАТЕРІАЛИ
VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

25 листопада 2021 року

м. Полтава

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО Й ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ольга Мізіна

м. Полтава

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКИ ПРО ДОКУМЕНТ: ВІД ДИПЛОМАТИКИ ДО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Емпіричні уявлення про документ виникли як наслідок або як підсумок спостережень, як узагальнення багатьох реальних явищ. Матеріальна та інформаційна складові документа були основою для створення первісних уявлень про значення документів у суспільстві.

Логографи, автори перших творів давньогрецької історичної прози у Стародавній Греції, Кадм Мілетський, Гекатей Мілетський, Харон, Скілак, Акусилай, Ксанф, Ферекид Леросський, Гелланік та ін., спираючись на міфи, намагалися відновити легендарну історію грецьких полісів, «варварських» країн, генеалогію аристократичних родів. Це видно із фрагментів творів Гекатея, Харона, Ксанфа. Деякі твори логографів, базуються на особистих враженнях від подорожей, містять цінні етнографічні та географічні відомості (твори Гекатея, Скілака). Молодші логографи на основі міських хронік, списків посадових осіб намагалися встановити хронологічну послідовність подій ранньогрецької історії [1]. Для написання логосів автори перших творів давньогрецької прози опрацьовували міські та храмові хроніки, використовуючи аналітико-синтетичний метод дослідження документів.

Грецький філософ Геродот вивчав офіційні документи канцелярій Ахеменідів, перекладені на грецьку мову й поширені в полісах Малої Азії. Арістотель цікавився не тільки семантичною характеристикою творів, а і

їхньою структурою, внутрішньою формою й впливом на читача. Були зроблені перші спроби уніфікації тексту документа та його форми.

У другій половині III ст. до н.е. олександрійськими вченими зроблені висновки щодо архетипу текстів класичних художніх творів, створені й відредаговані їх варіанти.

У часи середньовіччя об'єктом дослідження стає документ. Значно підвищується статус документа, як юридичного акта, за умов феодального права, особливо коли це стосувалось питань володіння землею й людьми. Виникає необхідність у більш чіткій регламентації документів, захисті їх від підробок.

У 1276 р. побачила світ праця цюрихського каноніка Конрада з Муре під назвою «*Samma de arte prosandi*», де розглядались питання перевірки документів на автентичність, можливості застосування підроблених печаток тощо. Потреба в постійному визначенні оригінальності стародавніх актів зумовила розвиток практичної дипломатики, палеографії та сфрагістики [3].

Збільшення кількості юридичних документів призвело до виникнення у другій половині XVII століття у Франції особливої науки під назвою «дипломатика». Назва науки походить від грецького слова «*diploma*» – лист, документ (складений удвоє). Дипломатика почала вивчати всі публічні (суспільні) документи, на відміну від документів особистісного походження. Остаточне оформлення дипломатики як науки пов'язане з іменем французького вченого Жана Мабільйона, у 1681 р. вийшла друком його праця «Дипломатика в шести книгах», в якій були викладені принципи дослідження оригінальності документів. Багато уваги Жан Мабільйон приділив формулярові документа, продемонструвавши датування та визначення оригінальності чи сфальшованості документа за особливостями формул, які вживалися у тій чи іншій канцелярії певного часу. На конкретних прикладах він довів необхідність враховувати відповідність вживання титулів,

зазначених у документах, реаліям часу. Для більшої аргументованості запропонованих міркувань Жан Мабільйон включив до «Дипломатики» велику кількість текстів грамот, а також факсимільних зразків документів досліджуваного часового відтинку. Однією із наукових заслуг цього дослідника є те, що він визначив загальні й особливі клаузули середньовічних документів, відстежив послідовність їх поєднання, співвідношення, визначив типи формулярів, кожен із яких був пов'язаний із конкретним місцем, часом, автором. Він у своїй праці запровадив термін «дипломатика». Назва твору Жана Мабільйона увійшла до наукового обігу як термін-означення нової галузі знань, що займалася вивченням історичних правових документів [2].

Базове поняття «документ» тлумачилося дипломатикою як будь-яке письмове свідчення, що слугує виникненню, доказу і виконанню прав або володінню певними правами. Документ виконував одну з трьох функцій: 1) затвердження нового правового положення (акт дарування, продажу і т.п.); 2) засіб доказу перед судом (письмові свідчення сторін); 3) перенесення повноважень з однієї особи на іншу (вексель, купон акцій тощо).

У добу Відродження набуває поширення діяльність гуманістів щодо вивчення й видання античних пам'яток, використання їх для обґрунтування власних концепцій філософського політичного й правового характеру. У XVII – XVIII ст. починається наукове оформлення знань про документ, одночасно формується кілька історичних дисциплін, які досліджують документи як історичні пам'ятки, а саме:

- палеографія – наука, що досліджує історію письма, способи, форму літер;
- сфрагістика, яка вивчає печатки на справжність;
- текстологія, що вивчає тексти документів: твори писемності, літератури, фольклору;

- археографія – наука, що вивчає як видавати писемні історичні джерела, розробляє методи публікації давніх документів;
- бібліографія або книгознавство.

Нині ці дисципліни входять до історичного джерелознавства.

Середина XIX ст. характеризується появою праць, що визначають теоретичні аспекти організації роботи з документами. Так, В. Варадінов, визначає її як науку «излагающую правила составления деловых бумаг, актов и самих дел», вперше виділяючи основні реквізити діловодних документів XIX ст., класифікуючи дані документи, а також даючи характеристику декільком десяткам їх видів. М. Магницькому належать спроби класифікувати окремі типи управлінської документації, проаналізувати їх із точки зору лінгвістичних особливостей. В. Вельдбрехту вдається розробити правила діяльності канцелярій, складання документів залежно від сфери їх функціонування. І. Ріхтер застосовує десяткову систему класифікації до групування документів казенних залізниць. Намагаючись окреслити зміст власних праць, вчені дають різні означення новій галузі наукової діяльності – «теорія діловодства», «теоретичне діловодство», «документальне джерелознавство» та ін., що свідчить про термінологічний пошук у межах новаційних дослідницьких напрямів [3].

На початку XX ст. виникає документаційна наука з такими назвами: першою – «документація», другою – «документологія», третьою – «бібліологія». Усі ці спроби дати назву науці про документ належать бельгійському ученому Полю Отле, але остаточної назви автор «Трактату про документацію» (1934) так і не дав.

Лише у середині минулого століття виникає поняття «документознавство». Цей термін уперше з'являється в доповіді К. Мітяєва (1902–1969 рр.). під назвою «Розвиток радянського архівознавства за 25 років» на конференції архівістів СРСР, що відбулась в червні 1942 року. У

своїй доповіді проф. К. Мітяєв запропонував уважати документознавство як архівознавчу дисципліну, що може стати вступом до теорії й практики архівної справи. Він наголошував, що документознавство мусить бути науково влаштованою теорією, яка призначена розв'язувати проблеми загальної класифікації та історії розвитку різних видів документації. Починаючи з 1942 р. проф. К. Мітяєв деталізував свої підходи до науки про документ у курсі «Теорія і практика архівної справи», одним з розділів якого було «Загальне документознавство». Зміна назви розділу мало вплинула на його сутнісне наповнення, що засвідчило певне ототожнення К. Мітяєвим понять «загальне діловодство» та «загальне документознавство». Розділ «Загальне документознавство» в курсі «Теорія і практика архівної справи» за статусом був пропедевтичним і являв собою своєрідний вступ до вивчення документів, систем і способів документування в історичній ретроспекції діловодної практики. Варто зазначити, що стрижневим об'єктом, навколо якого розгортався зміст розділу, виступав управлінський документ. Таким чином, як зазначає В. Бездрабко, загальне документознавство для проф. К. Мітяєва, оперуючи сучасною термінологією, за змістом було тотожним управлінському документознавству.

Поступово вивчення документів та систем документування, розпочате вченим в архівознавчому аспекті, стало виокремлюватися в самостійну наукову дисципліну. Документи в ній стали вивчатися як об'єкти оперативної дії та соціальної функції, заради виконання якої були створені. У своїх більш пізніх публікаціях проф. К. Мітяєв визначав документознавство як «наукову дисципліну, що вивчає в історичному розвитку способи, окремі акти і системи документування явищ об'єктивної дійсності і створювані в результаті документування окремі документи, їхні комплекси і системи» [3].

У 1969 р. відбулося юридичне оформлення документознавства як наукової спеціальності, а дещо пізніше, у 1973 р. документознавство визнане

як наукова і навчальна дисципліна, яка почала викладатись в освітніх закладах СРСР. З 1975 р. документознавство розглядають як комплексну інтегровану наукову дисципліну, що виникла в результаті розвитку теорії та практики діловодства, а у 1980 р. документознавство введене до блоку дисциплін документно-інформаційного циклу.

У 90-ті рр. починається розробка нових версій поняття «документознавство», завдячуючи статям та підручнику Н. Кушнарєнко активно відбувається процес оформлення напряму документознавства, розглянуто понятійний апарат дисципліни. З 1 листопада 1994 р. розпочав діяльність Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД).

Окрім Н. Кушнарєнко, вагомий внесок у розвиток вітчизняного документознавства внесли В. Бездрабко (Київ), С. Кулєшов (Київ), Н. Кушнарєнко (Харків), Ю. Палєха (Київ), М. Слободяник (Київ), Г. Швецова-Водка (Рівне) та ін.

Таким чином, формування знань про документ відбувалося досить тривалий час і пройшло довгий шлях від дипломатики до документознавства. Нині дослідники виділяють різні концепції цієї науки. Так Г. Швецова-Водка визначає дві концепції документознавства. Кулєшов виділяє загальне документознавство і управлінське. Слободяник розглядає три концепції: розширену (Кушнарєнко), спеціалізовану (Кулєшов) та інформаційну (Слободяник). В основі кожної з них лежить різне розуміння сутності, структури та базових понять документознавства. Починаючи з кінця ХХ століття й дотепер продовжується дискусія між представниками відповідного напряму. Щоб уникнути суперечок між загальним і управлінським документознавством, науковці пропонують змінити назву «документознавство» на «документологію». Але дискусія між

прихильниками документознавства та документології продовжується й дотепер.

Джерела та література

1. Вікіпедія. Логографи (історики) : веб-сайт. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8_\(%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8_(%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8)) (дата звернення: 12.11.2021)
2. Горохівський П.І. Спеціальні історичні дисципліни: Курс лекцій: навч. посіб. для студентів денної форми навчання. Умань: РВЦ «Софія», 2010. 268 с.
3. Палеха Ю. І. Леміш Н.О. Загальне документознавство: навч. посіб. / ред. Н.О. Леміш К.: Ліра-К, 2009. 434 с. URL: https://pidru4niki.com/1152031951341/dokumentoznavstvo/etapi_rozvitku_zasadi_dokumentoznavstva (дата звернення: 10.11. 2021).

Інна Мосесян

Наук.керівник – к. н. із соц. ком. Вдовіна О.О.

м. Полтава

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Інформаційне поле в Україні створюється під відчутним впливом закордонних чинників. Поряд з безумовністю вимог відкритості інформаційного простору нашої країни для інформаційних потоків з-за кордону зрозуміло, що утрата важелів впливу на процеси у ньому може призвести до вагомих негативних наслідків для майбутнього держави. Саме